

Katalogizační politika

Přežije formát UNIMARC rok 2003?

Otázka koexistence dvou „mezinárodních“ formátů UNIMARC a MARC 21 a zejména pak budoucnost formátu UNIMARC byly horkými tématy letošní konference IFLA, která se konala v Bostonu 16.-25. srpna. Většina účastníků konference po vyslechnutí oficiálních zpráv a stanovisek zřejmě odjela s dojmem, že po menším ohrožení způsobeném momentálním nedostatkem finančních prostředků se bude formát UNIMARC úspěšně rozvíjet dál jako mezinárodní formát. Podobné informace se zřejmě objeví i v tisku. Jako vedoucí Bibliografické sekce IFLA a na zasedání Permanent UNIMARC Committee jsem se ale dostala k informacím, které nejsou běžně dostupné a skládají méně optimistický obrázek, nad nímž stojí za to se vážně zamyslet. Nejedná se o žádné zvláštní drama ani překvapení, podobný vývoj byl do budoucna předvídatelný, shoda některých okolností ho ale podstatně urychlila.

Pohled zpět

Pro pochopení současného stavu i jeho možných důsledků je třeba vrátit se zpět v čase do první poloviny devadesátých let. V této době (kdy také probíhal výběr formátu pro projekt CASLIN) byl formát UNIMARC „na vrcholu sil“. Jednalo se již o stabilizovaný formát, který byl ve srovnání s formátem USMARC modernější (především větší granularitou umožňující čistý zápis dat bez interpunkce a flexibilním konceptem vazebních polí), měl plnou podporu federace IFLA i Evropské komise (podmínkou získání finančních prostředků v rámci jejich programů pro knihovny byl právě UNIMARC), v mezinárodním kontextu byl respektován jako mezinárodní výměnný formát (velkou pozornost mu věnovala například Library of Congress, která vyvinula rozsáhlé oboustranné konverzní programy USMARC–UNIMARC, podobná situace byla v OCLC, kde došlo k rozhodnutí o předávání/přebírání záznamů též ve formátu UNIMARC), dodavatelé knihovnických systémů již měli nebo slibovali podporu formátu UNIMARC. Rostl počet zemí, v nichž se UNIMARC stal nejen výměnným, ale národním formátem, řada zemí měla přechod od existujících národních formátů k formátu UNIMARC v plánu. Většina dat sice byla ve formátu USMARC, existující konverze však dávaly naději na překlenutí tohoto problému. Nad formátem USMARC navíc visel otazník plánované harmonizace s formáty UKMARC a CANMARC. Vzhledem k tomu, že britská strana požadovala dosti radikální změny v průběhu harmonizace formátů, nebylo jasné, jak dlouho bude proces harmonizace trvat a jaký bude konečný výsledek. USMARC v této době nedával záruku stability.

V souvislosti s harmonizací byla promárněna historická šance na harmonizaci všech formátů MARC ve formát jeden. Důvody byly popsány v mé cestovní zprávě z konference IFLA 1997 takto: *Harmonizace formátů (USMARC, UKMARC a CANMARC) je interpretována v oficiálně publikovaném odborném tisku velmi nadějně, při setkání zástupců jednotlivých institucí „naživo“ vypadá situace diametrálně jinak – panuje neshoda v poměrně zásadních otázkách zejména mezi British Library a Library of Congress a žádná strana nechce slevit ze svých požadavků. Neuvažuje se o integraci formátu UNIMARC do těchto harmonizačních snah, jejímž vyústěním by tak mohlo být optimální řešení – jediný formát. Překážkou nejsou věcné důvody, ale spíše důvody institucionální – UNIMARC i USMARC (či v budoucnu harmonizovaný ??MARC) jsou vlajkovými loděmi určitých institucí, váží na sebe určité pracovní skupiny, možnosti uplatnění, cestování atd.*

Na konci devadesátých let se potýkaly všechny formáty s vážnými problémy. Do bibliografického formátu UNIMARC bylo třeba zapracovat řadu změn souvisejících s popisem elektronických zdrojů, bylo třeba pracovat nejen na bibliografickém formátu, ale i na klasifikačním formátu a formátech pro autority a holdings. Tyto úkoly přesahovaly rámec fyzických možností i praktických zkušeností členů Permanent UNIMARC Committee. Na druhé straně harmonizace formátů USMARC, UKMARC a CANMARC neproběhla v plánovaném rozsahu. Došlo pouze k harmonizaci formátů USMARC a CANMARC a výsledkem harmonizace byl de facto USMARC s minimálními úpravami, ale zato s ambiciózním názvem MARC 21. Britská strana od harmonizace v první fázi odstoupila s tím, že především ztráta granularity a vazebních polí jsou pro ni nepřijatelným krokem zpět. Řada významných britských knihoven však přesto při přechodu na nový systém přešla na MARC 21. Složitou situaci mělo rozhodnout referendum, na jehož výsledek čekal netrpělivě nejen britský knihovnický svět. Referendum skončilo jasným vítězstvím formátu MARC 21:

<http://www.bl.uk/services/bsds/nbs/marc21survey.html>

Současná situace

Je evidentní, že mezinárodním formátem se již dnes stal a v budoucnosti stále více bude MARC 21. Důvodem nebylo britské referendum ani pochybnosti o dalším finančním zajištění rozvoje formátu UNIMARC, toto vše jen urychlilo rozhodování zemí a institucí dosud váhajících. Důvody jsou hlubší a jsou převážně velmi pragmatické: rostoucí kooperace a globalizace přinesly nutnost integrace a využití maximálního množství dostupných zdrojů, z nichž drtivá většina je ve formátu MARC 21. Konverze jsou jen částečným řešením a vždy znamenají práci navíc, určité ztráty nebo zkrácení dat a další omezení.

MARC 21 má v porovnání s formátem UNIMARC nesrovnatelně lepší podporu personální i finanční a je schopen daleko lépe reagovat na nové požadavky. Je zde již dnes k dispozici řada věcí, které má UNIMARC teprve

v plánu (kvalitní podpora popisu vzdálených elektronických zdrojů, mapování pro Dublin Core, DTD pro XML atd., atd.). Zejména v oblasti popisu a zpřístupnění rozvíjejících se elektronických zdrojů stojí technicky pokročilejší uživatelé formátu UNIMARC, kteří si nemohou dovolit čekat na vývoj potřebných nástrojů ve formátu UNIMARC, stále častěji před nutností investovat vlastní pracovní kapacity do jejich vývoje.

Řada předních dodavatelů integrovaných knihovnických systémů již nepokládá UNIMARC za perspektivní a nepočítá s jeho podporou. Obdobný postoj zastává Library of Congress – své konverzní tabulky již pro MARC 21 neaktualizovala a s jejich aktualizací nepočítá. Důvod je prozaický a stejný jako u dodavatelů systémů: mezinárodním formátem se již de facto stal MARC 21, UNIMARC není perspektivní a investice s ním spojené se nevyplátí. Tolik stanovisko představitelů jednotlivých systémů a ředitelky MARC Standards Office. Naprosto shodné stanovisko má i nové vedení Deutsche Bibliothek v Berlíně a právě toto je reálným důvodem, proč tato instituce (která původně chtěla od formátu MAB přejít k formátu UNIMARC, ale rozhodla se pro přechod k formátu MARC 21) již odmítá nadále poskytovat pro rozvoj formátu UNIMARC finance a zázemí (ředitelství i sekretariát formátu UNIMARC jsou prozatím zde). Tolik realita. Ačkoli se nikdo z výše uvedených svými stanovisky v kuloárech, na výstavě, recepcích a workshopech nikterak netajil, na oficiálních fórech zatím veřejně nezazněla. Oficiální stanovisko vedení IFLA k formátu UNIMARC je zhruba následující: IFLA bude rozvoj formátu UNIMARC podporovat i nadále a bude hledat finanční i další zdroje pro jeho zajištění. Reálně to znamená následující kroky: Deutsche Bibliothek se zavázala poskytnout podporu formátu UNIMARC do března 2003. Pak je třeba najít pro ředitelství a sekretariát zázemí jinde, patrně v některé z menších národních knihoven v zemích, kde je UNIMARC národním formátem. Všichni kandidáti ale mají jedno společné: jedná se o malé knihovny s velmi omezeným rozpočtem, čili si nebudou moci dovolit rozvoj formátu velkoryse „živit“ stejným způsobem, jakým to dělala Deutsche Bibliothek. IFLA ale může UNIMARC podpořit ze svých zdrojů velmi omezeně. Finanční zdroje na všechny základní programy IFLA (včetně UBCIM, jehož součástí je UNIMARC) budou zásadním způsobem redukovány, někde zcela pozastaveny. Na rozvoj UNIMARCu se tedy budou muset složit jeho uživatelé formou poplatků. Vzhledem k tomu, že všechny bohaté země již přešly nebo do roku 2003 přejdou k formátu MARC 21, je budoucnost dalšího rozvoje formátu UNIMARC za těchto podmínek skutečně velmi nejistá. Otázka rentability údržby dvou konkurenčních „mezinárodních“ formátů a smysluplnosti konverzí již zazněla na loňské i letošní konferenci IFLA, příští rok zazní nepochybně ještě naléhavěji.

Prognóza dalšího vývoje

Jak již bylo řečeno, UNIMARC zřejmě přežije do roku 2003 díky podpoře Deutsche Bibliothek. IFLA ho ještě zřejmě nějakou dobu z politických důvodů podrží. Otáz-

kou je, jak dlouho. Stále více knihoven bude přecházet k formátu MARC 21, který se bude dále rozvíjet, zatímco UNIMARC bude stagnovat a s velkým zpožděním přebírat řešení z formátu MARC 21. Stále více záznamů bude k dispozici ve formátu MARC 21, brány integrující heterogenní zdroje budou konvertovat data do tohoto formátu (již dnes to dělají), počet dodavatelů knihovnických systémů podporujících UNIMARC bude stále menší.

Bibliografická sekce IFLA v průběhu letošního roku nebo nejspíše na příští konferenci IFLA vystoupí s oficiálním požadavkem na zahrnutí formátu UNIMARC do procesu harmonizace (výsledkem by měl být jeden formát, což už dnes nemůže znamenat nic jiného, než MARC 21). Nebude to jednoduché a nebude to příjemné. Na světě ale stále existuje řada zemí, které teprve začínají s tvorbou národních bibliografií a automatizací svých knihoven. Doporučovat jim „mrtvý“ formát (oficiálně je totiž jako mezinárodní formát stále doporučován UNIMARC) je vysoce nezodpovědné. Tyto země mají ovšem přístup pouze k oficiálním informacím a doporučením a netuší, že realita je poněkud jiná. Hrozí jim zbytečná ztráta času i financí, které vzhledem k tomu, že začínají pozdě a ve složitých finančních podmínkách, tolik potřebují na jiné věci. Na počátku devadesátých let jsme na tom ostatně nebyli o mnoho lépe.

Jak dál v Česku (a na Slovensku?)

Troufám si říci, že to, co platí pro Česko, platí rovným dílem i pro Slovensko. Opravňuje mne k tou diskuse na téma formátů i zájem obou zemí nadále své standardy (a nejen standardy) v rámci CASLIN koordinovat vyjádřený oficiálně na letošním semináři CASLIN v Berouně. Neoficiálně pak ředitelé obou národních knihoven potvrdili tuto snahu právě na konferenci IFLA v Bostonu.

Rozhodně by nebylo rozumné čekat, jak se situace kolem formátu UNIMARC vyvine, až do roku 2003. **Je třeba začít se ihned vážně zabývat přípravou přechodu na formát MARC 21.** Mám za sebou zkušenost systémového knihovníka s implementací systému i zkušenost ředitelky katalogizace a národní bibliografie, čili si uvědomuji v plné síle praktické důsledky věty, kterou jsem právě napsala. Přesto však nevidím jinou cestu. Je jasné, že přechod na formát MARC 21 si vyžádá určitý čas. O tom, jak dlouhý, musí rozhodnout Rada pro katalogizační politiku. Nejde totiž jen o překlad formátu MARC 21 a přípravu dokonalých konverzních tabulek, je třeba připravit řadu návazných materiálů a příruček, zajistit školení katalogizátorů atd. Velmi optimistický odhad pro přechod na formát MARC 21 je konec roku 2003, nebo spíše ještě později, ale jak jsem již napsala, toto rozhodnutí je v kompetenci Rady pro katalogizační politiku. Můžeme vyhlásit i podobné referendum jako Velká Británie. Ale pouze ztratíme čas. **Otázka již dnes totiž nezní ZDA, ale KDY přejít na MARC 21.**

Plný přechod znamená situaci, kdy všechny české (slovenské) knihovny včetně souborného katalogu přejdou na MARC 21, který se tak stane jediným neboli národním formátem. S překladem formátu a přípravou konverzních

tabulek je však třeba začít co nejdříve. Nevyhneme se totiž zřejmě přechodnému období koexistence obou formátů. Řada českých (i slovenských) knihoven totiž plánuje přechod na nový systém. Stále více se hovoří o konsorciích, koordinaci, společném výběru a spojení sil, což je bezpochyby rozumný směr uvažování, který logicky vede k některému z předních mezinárodně implementovaných systémů. Jak víme, řada z nich nepodporuje UNIMARC, ale bylo by velmi krátkozraké vyloučit je z proto z výběrového řízení. A tak může zcela reálně nastat situace, že zde budeme mít systém pracující s formátem MARC 21 dříve než v roce 2003. Proto je nutné počítat se souběhem a zajistit pro něj alespoň základní podmínky, což je překlad manuálu a oboustranné konverzní tabulky UNIMARC–MARC 21. Ostatní bude muset v přechodném období zajistit zdejší distributor nového systému nebo (v případě výběru některého ze systémů, který nepodporuje UNIMARC ani model lokálního distributorství) první knihovna nebo skupina knihoven, které na daný systém budou přecházet. Nastínila jsem zde poněkud trnitou cestu, ale je to dnes zřejmě jediná rozumná cesta.

Bohdana Stoklasová
Národní knihovna ČR

Pozn. red.:

Příspěvek uveřejňujeme se souhlasem autorky a redakce elektronického časopisu Ikaros, kde byl v č. 9/2001 publikován: <http://ikaros.ff.cuni.cz/2001/c09/unimarc.htm>.

■ ■ ■ ■ ■